

Utdrag av artikkel

Bygdeborger i Gjerpen. Fra Årbok STT 177-78

Oppdagelsen av Rustankollen bygdborg v/Torgeir strand

Fra fjøsdøra (nede i Gjerpensdalen) ser jeg Rustankollen, det er den som raker høyest på himmelen her. Årstidenes skiftende drakt, døgnetts og værets varierende skygger og lys gjør den alltid ny og spennende. Et godt blikkfeste i hverdagen.

Jeg har en vag erindring fra barndommen om et besøk på Rustansetra. En bratt og klamret veg - belønnet med jordbærsteder som aldri tok slutt - et mystisk og lokkende navn, «Gullkistekleivane».

Nærmest som tidsfordriv satt jeg med et kart og fantaserte. Blikket falt på Rustankollen; bratt mot vest, mot syd, mot øst, men slak mot nord. Slik måtte en bygdeborgtopp se ut! Tøys! Det finnes ingen borger i Gjerpen før en kommer nesten til Solum, «Kjempa» ved Farelva.

Likevel, da våren kom ble Rustankollen målet for den årlige blåveistur. Vi valgte å følge åsryggen ovenfor gården Steinsåsen sydover mot Rustankollen. Her er noen rydningsrøyser å se. Det er vel gården Gaupåsen i øst som en gang har strakt innmarka si ut på åskanten. Et sted helt ut mot kanten kunne det virke som nybrottsarbeidet var avbrutt. Små steinhauger lå på den smale teigen. Det måtte ha vært lett bare å kaste steinen ut i lia etter hvert, så hadde teigen vært ferdig. Å nei! Det var nok meg, fra en tid preget av sløseri, som ikke forstod at også steinen en grov opp av jorda var en ting som kunne komme til nytte og måtte tas vare på.

Fra en liten tverrdal førte en fin sti opp mot kollen. Takket være oppfylling av jord og stein gikk vegen slak og jevn opp staupet. Hadde ikke gropene der massen var fjernet vært så lette å se, kunne en trodd at vegen var en del av selve terrenget.

Ovenfor grov stien seg gjennom en brei rygg av store og små steiner.

Jeg stusset, den passet ikke her i det åpne terrenget. Hva kunne det være? Steinmassene fortsatte ut til sidene, tilsammen 60-70 m, og endte i stup og brattheng. Jo, dette var menneskeverk. Høyden var ikke imponerende, bare enkelte steder nådde den opp til en meter. Men, en gang hadde muren vært større, den hadde rast og videt seg ut til 8-10 m noen steder. I stor spenning gikk jeg rundt platået på kollen og så nøye etter at terrenget hindret en i å komme opp. Det holdt! Det avhang riktig nok av at det var postert folk hele strekningen, for det var ikke helt umulig å klatre opp. Men så sant det var noen på oppsida lot en det nok være. Muren var plassert med stor omtanke. Den relativt korte muren befestet et

Foto: Magne Kortner. Utsikt utover børsesjø og bygda i vidt perspektiv. Nord på kollen kan du se rester etter forsvarsmuren.

borgområde på 150 x 300 meter, en hel liten gård.

Fortiden veltet over en, en følelse av kontakt med det fjerne. En gikk i det samme terrenget, en vurderte de samme formasjoner, kanskje også andre tanker var felles?

Hvor lenge hadde borgen vært forhekset og glemt? Hva var hensikten med den? Hvor bodde de som bygde den, og hvem fryktet de?

Jeg hadde vært heldig som kom her på denne årstid. Store partier av muren var dekket av mose og visne planterester. Snart ville alt være skjult av løv og høye urter, og borgen atter være forhekset.

Siden urter ble nevnt, på østsida av kollen vokser den underlige Moskusurt. Den som med sine fire og fem støvbærere satte grå hår i hodet på Linne og forkludret hans system. Den som har en mystisk og ukjent forbindelse med vannplanten Hornblad som bevirker at de deler det samme utbredelsesområde.

Nær toppen av kollen lå en kolabånn. Det var vel med tanke på transporten av kol at stien vi fulgte var så vel tiljevnet. Her var også et lite myrsøkk, det trengtes vann for å passe kolmila. Her hadde vel også borgens forsvarere funnet vann mer enn 1000 år tidligere.

Rustankollen kneiser godt opp fra terrenget i sør og vest. Like innunder kollen på sørsida ligger den vakre Rustansetra, og i nabolaget flere andre setrer. Hulveier skjærer seg fram i terrenget. De bærer bud om seterdrift, skogsdrift og annen ferdsel gjennom tidene. Berggrunnen her er lava som gir grobunn for en svært frodig vegetasjon.

I vest faller liene ut mot den fruktbare Børsesjødalen. Innerst i den flate dalen ligger Børsesjøen. Fra den slynger Leirkupelva seg utetter. I forrige hundreår ble Leirkup regulert i «Børsesjø-kanalen», noe som har forandret det meste av dalen fra ødslig myr til velstelt åkerjord.

Tenker en seg tilbake til slutten av istida var dalen en arktisk fjord, i leira finner vi skall av ishavsmusling. Etter hvert som landet hevet seg fikk vi en grunn innsjø som strakte seg utover det meste av dalen. Gradvis grodde så sjøen til med myr. Hvor langt denne attgroinga var kommet på den tid borgen på Rustankollen ble bygd, er ikke godt å vite. Sikkert er det at sjøen strakte seg lenger ut da enn nå.

Flere bygdeborgtopper bærer navnet «Børsåsen». Eksempler kjennes fra nabobygda Siljan og Østfold. Jeg våger meg til å tolke navnet Børsesjø som *Borgsjø*: Børjsæ - Børsæ. I skriftlige kilder finnes formene Børsevann og Børsesjø. Det var vel de innflytta embedsmenn som ikke forstod formen -sæ for -sjø. Respekten for det skrevne ord er av og til for stor, sitat: «Vi Jærpenbønnær slurvær, vi sier Børsjø istedenfor Børsesjø».

Jeg regnet med at å ha det hell å finne en borg, det opplever en kun en gang. Men omkring ti år senere fant jeg enda en borg fem km lenger sør i dalen. I mellomtida hadde Thor Inge Rødseth funnet borgen på Røvarkollen, som Augon Andreassen forteller om i Årboka 1970-72.